

Rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV i XV wieku

Materiał składa się z następujących części:

„Panowanie ostatnich Piastów”,

„Zmiany terytorialne za panowania dynastii Jagiellonów”

„Państwo Jagiellońskie w Europie u schyłku XV wieku”

„Herby państw i ziem”

"Słownik pojęć"

"Bibliografia"

Rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV i XV wieku

Reprodukcja obrazu Jana Matejki
Źródło: domena publiczna.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Nauczysz się:

- przedstawić rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV i XV wieku;
- omawiać politykę zagraniczną ostatnich Piastów;
- określać znaczenie dynastii Jagiellońskiej w Europie.

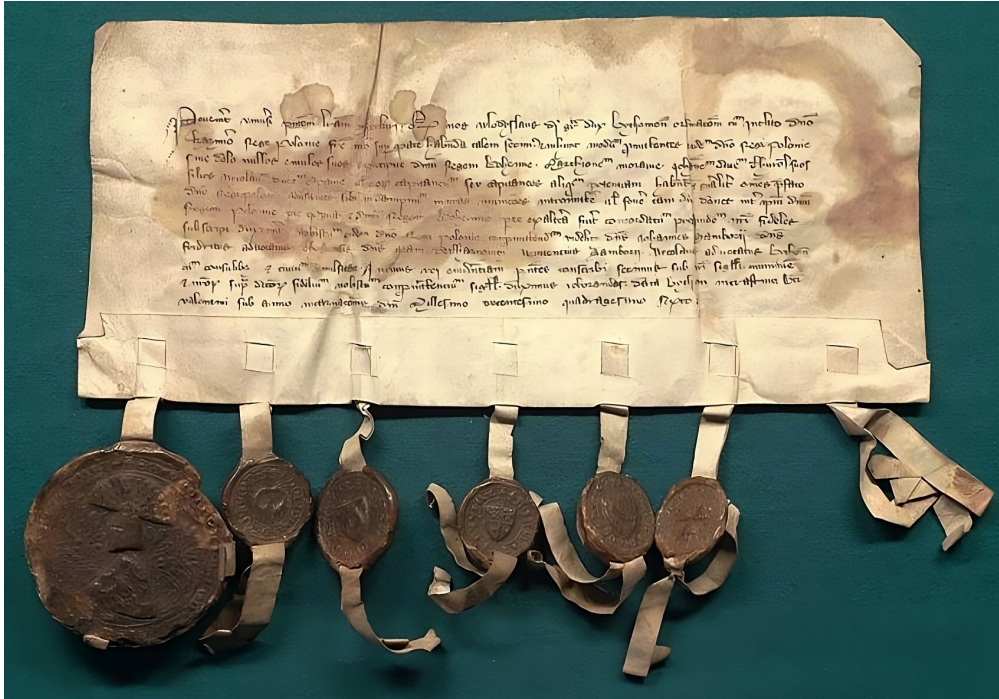
Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

W XIV i XV wieku całkowicie zmieniła się mapa Królestwa Polskiego. Dokonały się daleko idące zmiany związane z powiększeniem obszaru państwa, nabytkami terytorialnymi i nawiązaniem nowych sojuszy. Polska nie tylko powiększyła swój obszar, ale także stała się mocarstwem w tej części Europy.

Panowanie ostatnich Piastów

Gdy w roku 1320 Władysław Łokietek koronował się na króla Polski, jego państwo składało się zaledwie z Wielkopolski, Małopolski i łączących je ziemi sieradzkiej i łęczyckiej. Obszar

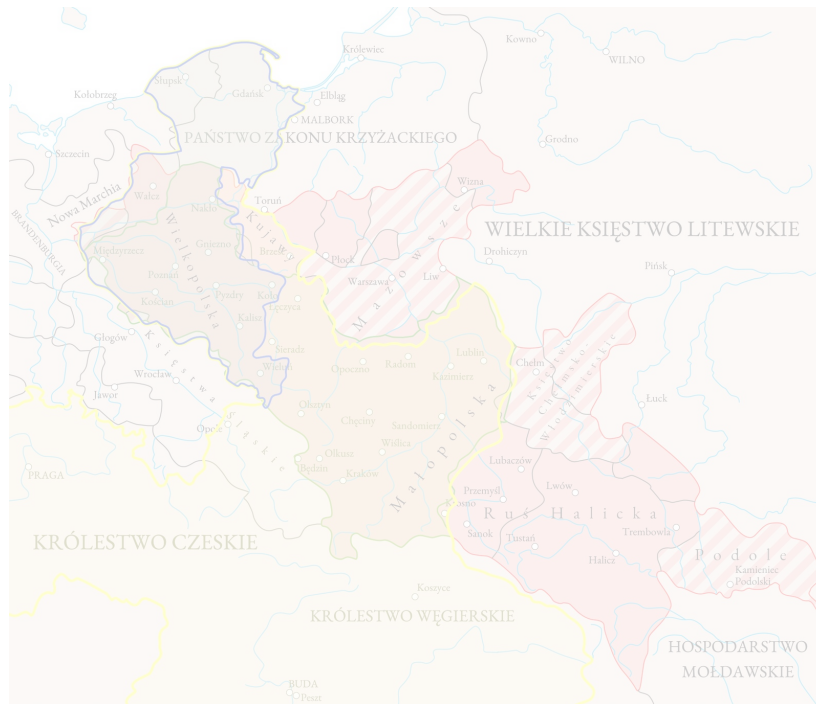
ten obejmował tylko część ziem państwa polskiego z czasów sprzed rozbitcia dzielnicowego. W wyniku różnych zdarzeń historycznych od Polski odpadły ważne krainy, takie jak Mazowsze, Śląsk i Pomorze. Kazimierz wstąpił na tron po śmierci ojca w 1333 r. Obejmował władzę nad państwem pozostającym w stanie wojny z zakonem krzyżackim. Rozejm został zawarty w 1334 r., w związku z uroczystościami pogrzebowymi po śmierci króla Władysława.

Traktat zawarty w Kaliszu w 1343 r.

Źródło: domena publiczna.

W roku 1370, gdy umierał Kazimierz Wielki, państwo polskie obejmowało dwa razy większe terytorium niż w czasach jego ojca Władysława Łokietka. Dzięki umiejętnej polityce do Polski zostały przyłączone [Ruś Halicka](#), [Kujawy](#), [Ziemia Dobrzyńska](#), część Mazowsza (ziemia płocka) oraz niewielkie, lecz ważne politycznie obszary na pograniczu z [Marchią Brandenburską](#).

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/b/PC16T9ueK>

Królestwo Polskie za panowania Kazimierza Wielkiego

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 1

Podaj dwa czynniki, które wpływają na zmiany w kształcie terytorium państw.

Polecenie 2

Podaj nazwę obszaru, który w XIV w. był przedmiotem starań zarówno Polski, jak i Węgier oraz Litwy.

Polecenie 3

Podaj nazwę najdalej na południe wysuniętego lenna należącego do Królestwa Polskiego w XIV wieku za panowania Kazimierza Wielkiego i Ludwika Węgierskiego.

Były jednak terytoria należące kiedyś do Polski, których Kazimierzowi nie udało się odzyskać. Do zakonu krzyżackiego nadal przynależało Pomorze Gdańskie i Ziemia Chełmińska. Kazimierz próbował odzyskać panowanie nad księstwami śląskimi, jednak władający nimi Piastowie byli lennikami potężniejszego władcy, czyli króla Czech. Jedynym sojusznikiem Kazimierza na Śląsku był **Bolko II Mały**, książę jaworsko-świdnicki.

Nagrobek księcia świdnickiego Bolka II Małego

Źródło: domena publiczna.

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawną odpowiedź, aby dokończyć zdanie.

Rzeźba nagrobna księcia Bolka miała podkreślać, że był on samodzielnym władcą. Świadczy o tym...

- ☐ mitra książęca.
- ☐ zbroja rycerska.
- ☐ herb zdobiący tarczę.
- ☐ pies spoczywający u stóp księcia.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Wojna stoczona z Czechami w latach 1345–1348 nie przyniosła żadnych zmian terytorialnych, a po bezpotomnej śmierci Bolka II także i jego księstwo stało się zależne od Czech.

Te ziemie, które po okresie rozbicia dzielnicowego nie weszły w skład państwa polskiego zagarnięte zostały przez Czechy, Marchię Brandenburską oraz państwo zakonu krzyżackiego. O ile stosunkowo szybko, bo już za panowania Kazimierza Wielkiego, udało się odzyskać wpływy na Mazowszu, to Pomorze Gdańskie wróciło do państwa polskiego sto pięćdziesiąt lat później. Śląska nie udało się odzyskać. Książęta śląscy pozostali wiernymi lennikami królów czeskich. Z czasem ziemie te dostały się pod panowanie Austrii, a XVIII w. Królestwa Prus. Dopiero w XX wieku Śląsk powrócił w granice państwa polskiego.

Zmiany terytorialne za panowania dynastii Jagiellonów

W czasach rządów [dynastii Jagiellonów](#) doszło do unii polsko-litewskiej w Krewie (1385 r.). W ten sposób powstało państwo polsko-litewskie. Obszar wielkiego księstwa litewskiego obejmował ziemie nie tylko samej Litwy, ale także wielkie terytoria ruskie. Podkreślić jednak należy, że aż do końca istnienia Rzeczypospolitej ziemie litewskie były odrębne od ziem polskich i nie można ich wymieniać jako wchodzących w skład Polski.

W XIII i XIV wieku państwo litewskie rozwijało się kosztem księstw ruskich osłabionych najazdami mongolskimi. Wpływy litewskie sięgały aż po [Republikę Nowogrodzką](#). W miarę upływu czasu najgroźniejszym przeciwnikiem państwa litewskiego okazało się Wielkie Księstwo Moskiewskie. Zapoczątkowany przez Moskwę w połowie XV wieku proces tzw. zbierania ziem ruskich prowadził do konfliktów między dwoma państwami. Przedmiotem

sporu stały się tzw. **księstwa wierchowskie**. Ich książęta lawirowali między Litwą a Moskwą. O tym, jak groźnym przeciwnikiem była Moskwa świadczy klęska wojsk litewskich w bitwie nad rzeką Wiedroszą (w 1500 r.). W jej wyniku część ziem państwa litewskiego zajęta została przez wojska moskiewskie. Wydarzenia te miały istotny wpływ na dalszy rozwój stosunków między Polską a Litwą i skłoniły Litwinów do pogłębiania związków z Polską. W 1503 r. został zawarty rozejm między Litwą a Moskwą. W jego wyniku Litwa straciła olbrzymie terytoria na wschodzie. I choć rozejm miał charakter tymczasowy, to jednak przyniósł trwałe zmiany. Rozejm zawarty w 1503 r. spowodował, że Litwa utraciła na rzecz Moskwy wielki pas ziem położonych na wschodzie.

W XV wieku został pokonany zakon krzyżacki. Na mocy pierwszego pokoju toruńskiego (1411 r.) Litwa odzyskała Żmudź. Drugi pokój toruński (1466 r.) przyniósł o wiele większe zmiany. Po klęsce w wojnie trzynastoletniej (1454-1466) Krzyżacy musieli przekazać Polsce Pomorze Gdańskie, ziemię chełmińską i Warmię. Z tych ziem została utworzona nowa **provincia** państwa polskiego – Prusy Królewskie. Zmieniło się również położenie prawne tej części Prus, którymi nadal władali Krzyżacy. Stały się one **lennem** Polski, jako Prusy Zakonne.

Z Królestwem Polskim były związane także inne niewielkie terytoria. Położone na Śląsku księstwo siewierskie pozostawało w związku z Polską, bowiem jego książętami byli biskupi krakowscy. Położone również na Śląsku księstwa oświęcimskie i zatorskie były w XV w. przejściowo lennami polskimi. Ich władcy zostali z czasem zastąpieni przez polskiego starostę, a w XVI wieku przyłączono je do Królestwa Polskiego. W XV w. w ręce króla polskiego Władysława Jagiełły trafiły miasta (łącznie 16 miast i miasteczek) położone na Spiszu (ówcześnie Węgry, obecnie Słowacja). Stanowiły one zastaw za pożyczkę, której król polski udzielił królowi Zygmuntowi Luksemburskiemu. Pożyczka nie została zwrócona i miasta te stanowiły prywatną własność królów polskich, zarządzaną przez starostę.

Ćwiczenie 2

Zaznacz prawidłowe dokończenie zdania. W średniowieczu lenno to między innymi państwo, którego...

- ☐ władca został usunięty.
- ☐ władca złożył hołd władcy innego państwa.
- ☐ władca został pokonany w wojnie.
- ☐ władca nie mógł prowadzić samodzielnej polityki.

Polecenie 4

Czy związek Polski z Litwą w XIV wieku wpłynął na zmianę terytorium państwa polskiego?

Polecenie 5

Podaj nazwę ziemi, o którą powiększył się w XV w. obszar Królestwa Polskiego.

Polecenie 6

Podaj nazwę tej spośród ziem litewskich, która została odzyskana przez Litwę po I pokoju toruńskim.

Ćwiczenie 3

Napisz z jakiego powodu nowa prowincja utworzona po II pokoju toruńskim na Pomorzu otrzymała nazwę „Prusy Królewskie”?

Państwa jagiellońskie w Europie u schyłku XV w.

[illegible]

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Spośród podanych niżej grup państw wybierz te, które w końcu XV wieku były połączone unią dynastyczną. Umieść nazwy tych państw w tabeli.

Państwa jagiellońskie w Europie

Austria, Czechy, Francja, Polska, Węgry

Litwa, Moskwa,

Polska, Litwa, Czechy, Węgry

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 5

Napisz dlaczego władcy państw jagiellońskich w XV w. nie współpracowali ze sobą, choć należeli do tej samej rodziny.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

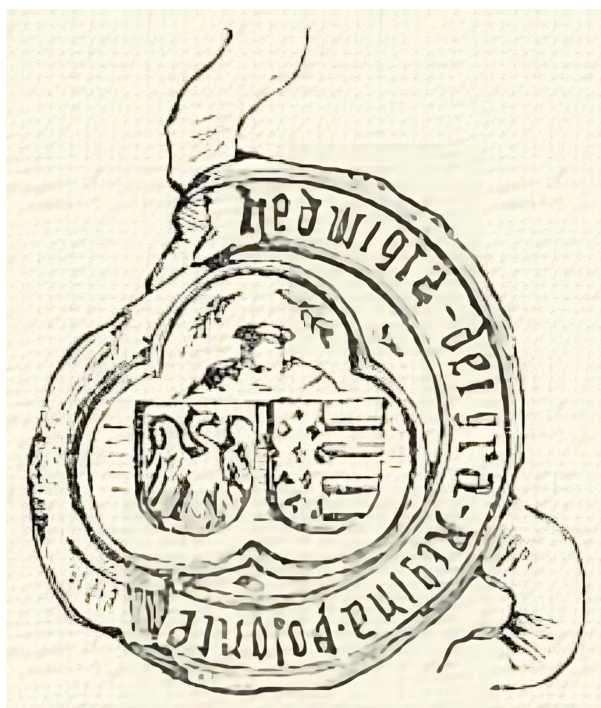
Herby państw i ziem

Jednym z ważnych elementów wyróżniających państwa (i niektóre ich części) od innych państw były herby. **Herb** to inaczej znak graficzny symbolizujący dane państwo lub jakąś jego część. W przeszłości herby państw powstały od indywidualnych znaków rodowych osób, które władały państwami (książąt, królów). Z czasem zasady przedstawiania herbów zostały zebrane i spisane. W ten sposób narodziła się heraldyka, czyli wiedza o herbach oraz umiejętność poprawnego ich tworzenia oraz odczytywania.

Pieczczę Kazimierza Wielkiego z 1334 r.

Źródło: domena publiczna.

Odlew podwójnej pieczęci herbowej królowej Jadwigi Andegaweńskiej. Napis w otoku: Jadwiga, z woli Bożej Królowa Polski

Źródło: domena publiczna.

Powyższe ilustracje przedstawiają dwa herby: herb Królestwa Polskiego, w postaci orła w koronie i jako drugi herb królowej Jadwigi z dynastii Andegawenów. Na prawej tarczy widzimy orła (herb Królestwa Polskiego), a na lewej symbole dwóch dynastii: Piastów (poziome pasy, które w herbie mają barwy białą-czerwone) i Andegawenów (złote lilie na błękitnym tle).

Herby opowiadają historię państw i ziem. Poniżej przedstawiony został herb księstwa mazowieckiego, zanim jeszcze zostało ono przyłączone do Królestwa Polskiego.

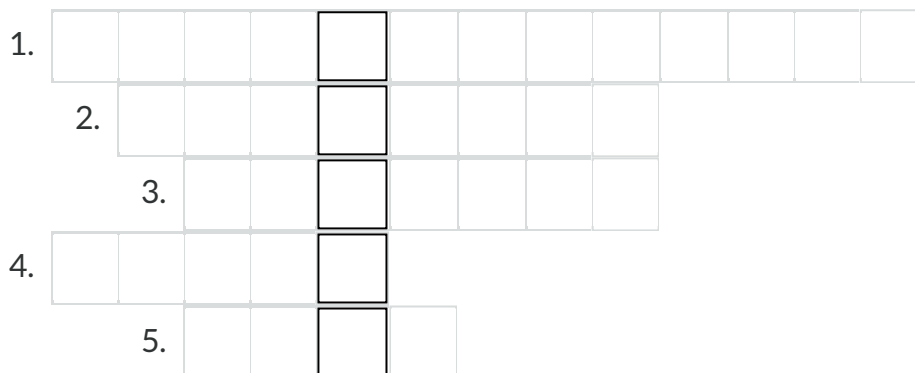
Herb Księstwa Mazowieckiego

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Herb ten łączy w sobie piastowskiego orła (książęta mazowieccy wywodzili się z dynastii Piastów) oraz legendarne zwierzę, smoka, który w tradycji słowiańskiej tradycji nazywany jest żmijem. Dzięki umiejętności odczytania treści herbu możemy się więcej dowiedzieć o przeszłości.

Ćwiczenie 6

Rozwiąż krzyżówkę i odgadnij hasło.

1. Nazwa dynastii, z której wywodzili się królowie Polski: Jadwiga i Ludwik Węgierski.
2. Jedna z ziem polskich, która aż do XVI w. pozostawała poza granicami Królestwa Polskiego.
3. Imię żony Władysława Jagiełły.
4. Zwierzę heraldyczne występujące w herbie Królestwa Polskiego.
5. Inaczej „żmij”.

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 7

Spośród podanych ziem zaznacz tę, której nie udało się odzyskać władcom Polski panującym po Kazimierzu Wielkim.

- Wielkopolska

- Mazowsze

- ☐ Śląsk

- ☐ Małopolska

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 8

Zaznacz, które zdanie jest prawdziwe a które fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
W XV wieku książęta Mazowska zgodzili się wcielić swoje państwo do Królestwa Polskiego.	☐	☐
Prusy Królewskie stały się jedną z prowincji Królestwa Polskiego.	☐	☐
Polskim lennem była Litwa, której władca składał hołd królowi polskiemu.	☐	☐

Źródło: Learnetic S.A., licencja: CC BY 4.0.

Słownik pojęć

Bolko II Mały (1309/1312-1368)

książę jaworsko-świdnicki z dynastii Piastów, ostatni niezależny książę na Śląsku
dynastia

pojęcie pochodzi z języka greckiego od słowa: dynasteia – władza (od dýnamis – siła);
terminem tym określa się ród z którego pochodzą władcy

Habsburgowie

europejska wywodząca się z Austrii, w epoce nowożytnej obsadziła trony wielu państw europejskich (m.in. Austrii, Hiszpanii, Portugalii)

herb

pojęcie pochodzi z języka czeskiego, oznaczało „dziedzictwo” lub „uzbrojenie”; do języka czeskiego zostało przejęte z języka niemieckiego, oznaczało „Erbe”, czyli „dziedzictwo”;
dziedziczny znak szlachecki lub godło

Hospodarstwo Mołdawskie

państwo w południowo-wschodniej Europie, na Półwyspie Bałkańskim, w latach 1387-1497 było lennem Polski, a później przeszło pod panowanie tureckie

Księstwa wierzowskie

kilkanaście (12) drobnych księstw na pograniczu między Litwą a Moskwą. Ich książęta lawirować między Litwą a Moskwą. Po roku 1503 znalazły się pod panowaniem moskiewskim

Kujawy

jedna z historycznych krain Polski, położona w środkowej Polsce, główne miasta to Bydgoszcz, Inowrocław

lenno

pojęcie pochodzi z języka łacińskiego, feudum; terytorium, którego władca uznawał zwierzchnictwo innego silniejszego i potężniejszego władcy

Marchia Brandenburska

marchia Świętego Cesarstwa Rzymskiego utworzona w 1157 r. na ziemiach między Łabą a Odrą, rozwijała się w kierunku na wschód kosztem ziem polskich

mitra

mitra książęca, nakrycie głowy noszone przez niektórych średniowiecznych władców europejskich, symbol ich niezależności

prowincja

słowo pochodzi z języka łacińskiego, od - provincia; w antycznym Rzymie oznaczało podbite terytorium; w dawnym państwie polskim, jedna z części składowych państwa, zwykle posiadająca jakąś formę niezależności od władz centralnych

Republika Nowogrodzka

księstwo ruskie powstałe w okresie rozbitcia dzielnicowego na Rusi, w którym panowała specyficzna forma demokracji a książęta byli wybierani przez zgromadzenie ludności (wiec). Republika długi czas zachowała niezależność. Od 1478 r. znalazła się pod panowaniem moskiewskim

Ruś Halicka

nazwa jednej z krain historycznych na terenie Rusi, na tym terenie znajdowało się księstwo halicko-włodzimierskie, powstałe po rozpadzie państwa ruskiego (Rusi Kijowskiej)

unia dynastyczna

związek dwóch (lub więcej) państw, w których panują przedstawiciele tej samej rodziny (dynastii)

Ziemia Dobrzyńska

jedna z historycznych ziem Polski, położona na lewym brzegu Wisły, główne miasto to Dobrzyń

Bibliografia

Atlas historii Polski, Warszawa 2018.

F. Kiryk, *Wielki król i jego następca*, Kraków 1992.

W. Uruszczak, *Państwo pierwszych Jagiellonów*, Warszawa 1999.